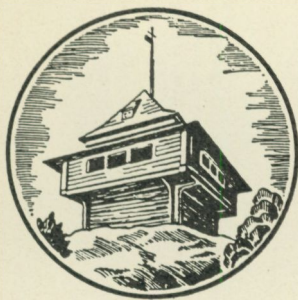

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1945**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1945

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM GÖSTA BERG SIGFRID SVENSSON

Omslaget: Rytтарstaty, detalj av en vattenkanna av silver, som troligen tillverkats av Heinrich Mannlich i Augsburg. Kannan överlämnades 1699 av Karl XII till Peter den store av Ryssland genom Johan Bergenhjelm's ambassad. Den utgör en gåva av Samfundet Nordiska museets vänner och avbildas här som en tacksam erinran om Samfundets stora insatser till museets främjande under mer än ett kvartsekel. Nordiska museet 188,050. Foto Märta Claréus.

*Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1945
Djuptrycksplanscher och omslag från Nordisk Rotogravyr*

BORGERSKAPETS MAJFEST FÖR UPPSALA STUDENTKÅR 1849

TEXT TILL EN TAVLA

av Arvid Bäckström

Bländ de tavlor, som inlämnades till Nordiska museets sommarutställning 1944 "Svenskt folkliv i svensk konst", fanns en gouache, som på ett särskilt sätt lockade till studium. Den föreställde en festlig mottagning ute på en slätt, där en tillfällig byggnad uppförts och rader av bord framdukats. Gouachen var insatt i en ram, som föreföll vara samtida, och på baksidans träskiva stod skrivet med bläck sedan gammalt: "Borgers: May Barack. Tecknat eft: Naturn af E. A. Berggren år 1849". Själva gouachen var signerad nedtill till vänster: "E. E. A. B . . . n. 1851" — något som möjligen kunde tolkas såsom "Efter E. A. Berggren, 1851".

En första hastig blick framkallade en gissning, att tavlan skildrade någon särskild högtidlig form av stockholmarnas förstamajfirande ute på Ladugårdsgärdet. Stockholmspressen hade emellertid ingenting extra att förmäla om förstamajfirandet 1849, men som påskriften helt allmänt omtalade en majbarack och ej direkt en förstamajbarack, föll det mig in att söka vidare i maj månads tidningar. Jag hade nästan uppgivit hoppet att finna någon förklaring till tavlans framställning, då ögonen föllo på en notis i det liberala Aftonbladet av den 24 maj. I denna något försenade förhandsnotis stod att läsa:

"Ett stort antal af Upsala borgare samt stadens och ortens invånare skall, såsom det heter i subskriptionsinbjudan, 'med afseende på de många ädlare nöjen och förströelser, hvartill Upsala studentcorps städse beredt dem benäget tillträde, och det goda och vänskapliga förhållande, som derigenom uppenbarats

och städse varit rådande mellan densamma och stadens öfriga samhällsklasser, samt slutligen den oinskränkta gästfrihet, densamma vid sina stora vårfester och nu sednast den i nästl. Maj visat alla', föranstaltat en allmän vårfest på Polacksbacken för hela studentcorpsen, och har äfven akademistaten inviterats att densamma öfvervara. Denna storartade bankett tros komma att bivistas af omkring 13 å 1400 personer och är för dem en riktig jättebarack uppförd i ädel stil å det fria fältet. Man finner att denna 'vårfest' blifver en så mycket högtidligare och allmännare förbrödringsakt, de serskilda samhällsklasserna emellan, som rättigheten att deruti deltaga varit i verklig liberal anda vidt utsträckt, ja icke begränsad af annat än kostnadsdividendens erläggande. Redan kl. 3/4 till 5 samlas hela studentcorpsen under sina fanor i Odinslund, för att uttåga till Polacksbacken, der dagens sällsynta högtid skall med glädje firas under den blida och klara vårhimmeln."

Efter denna första orientering var det ju lätt att finna vägen till uppsalatidningen Upsala. Av den unika festen har där lämnats en detaljrik skildring, som både kulturhistoriskt och även socialpolitiskt — året efter den franska februarirevolutionen — innehåller så mycket av intresse, att den förtjänar att här utförligt återges. Detta gäller först och främst de inledande reflexionerna om "den sociala idé som genomgick och framkallat" banketten — i en nutida tidning skulle dessa ha placerats såsom dagens "ledare". I numret för fredagen den 25 maj (med fortsättning den 29 maj) läses sålunda under rubriken Vårfesten den 22 Maj å Polacksbacken:

"Kanske mera än i något annat samhälle lefva Upsala innevånare hvar och en strängt uteslutande inom sina serskilda stånd och klasser. Man kan icke mycket förundra sig deröfver: den Upsaliensiska professorn eller lärde har hittills i allmänhet taget åtnjutit en stor aktning inom hela landet och hans verksamhet, som mera än någon annans är af ideell natur, har icke satt honom i synnerlig beröring med lifvet och de praktiska männen: den har i sin mån bidragit att mera än önskligt varit särskilja honom från allt annat folk och dess intressen, och andra för-

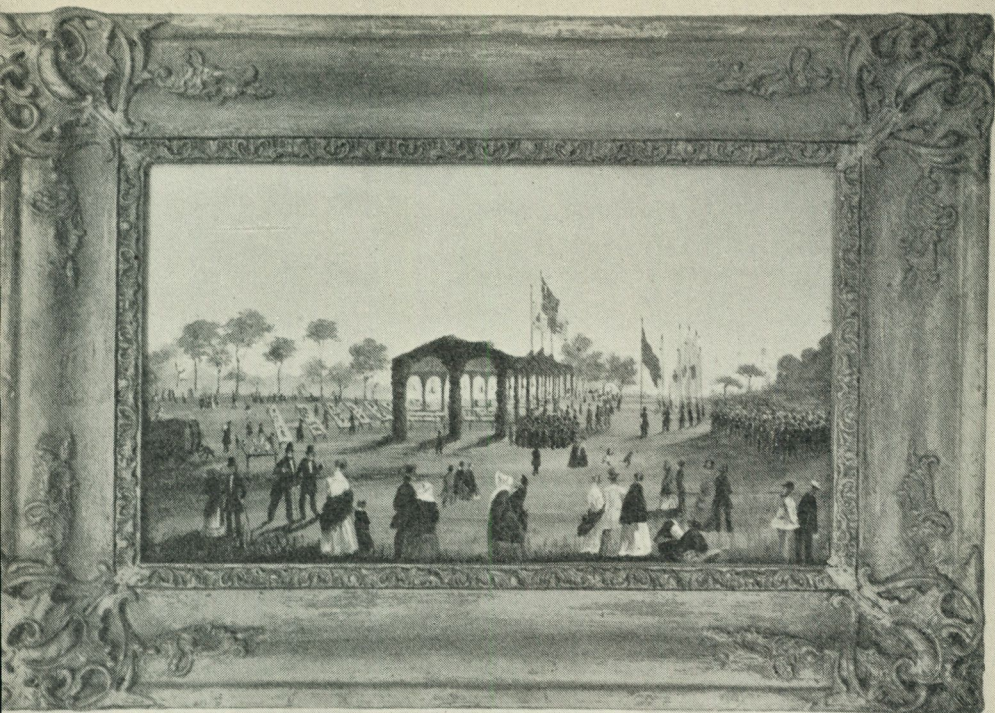

Bild 1. Borgerskapets majfest för Uppsala studentkår 1849. Kopia (38,5 × 22,5 cm) i gouache av okänd 1851 efter E. A. Berggren. Tillhör fru Marie Louise Bellander, vars man köpt den i en lumpbod i Stockholm på 1930-talet.

hållanden hava fullkomnat svalget mellan lärde och olärde; Studenterna, som naturligen måste städse vara mera framtidens, än dagens män, hafva redan i följe af denna sin karakter blifvit en klass för sig, hittills utan synnerligt sammanhang med och inverkan på dagens handling och vandling, och lärarens föredömen af tillbakadragande både från dem och det borgerliga lifvet samt sammanslutning inom sig sjelfva hafva icke gynnat, kanske, mera förekommit hvarje anslutning till öfriga samhällsklasser. Lärdomen har allt hitintills varit rädd för att profaneras af lifvet, om ock frågan var blott en stor gemensam sexa, och derigenom blifvit mera eller mindre skrämslig, att

så säga. Följden af allt detta var, att de praktiske männen sammanslöt sig till de förstnämndes motsats i allt, och utbildade sitt umgängeslif fullkomligt lika ensidigt som de förstnämnde. Huru djupt denna tillbakadragenhet å ömse sidor skulle inverka på vårt samhälles skaplynne i alla dess rigtningar och huru menligt den skulle störa medborgerlighetskänslan, den sociala trefnaden och åsigternas allsidigare utveckling, som endast framkallas genom umgänget mellan alla de olika samhällsklasserna! Att förbereda en total förändring i dessa sociala missförhållanden på stället torde hafva varit det mera eller mindre medvetna ändamålet med denna lysande vårfest, som ock i detta hänseende var ett värdigt uttryck af en sådan allmän önskan, vare sig man ser på deltagarnas antal, 1.100 personer, eller de väl beräknade och imposanta anordningarna eller den förbrödringsanda, som lifvade alla och gaf denna vårfest sin största glans och sin största betydelse.”

Därefter följer en livlig skildring av festens förlopp. Ytterligare referat härom finna vi i en annan uppsalatidning, nämligen i Correspondenten för den 26 maj. Härur låna vi beskrivningen av själva festarrangemangen och få därmed en ingående text till vår tavla: ”Då man övre vägen från parken framkom på den för ungdomen så kär blifna Eklundshofsslätten visade sig i fonden en 70 alnar lång s. k. barack af granris, som dock med större skäl kunde kallas ’Bacchi tempel’. Den var öppen på alla sidor och uppbars af trenne rader pelare¹ af hvilka de tvenne yttre på hvardera långsidan bildade elfva hvälfda portaler och tvenne på hvardera gafvelsidan. Midt igenom densamma längs efter gick den tredje pelarraden, och innanför hvarje af de yttre sidornas pelare stod ett med glas garneradt bord, på hvilket thronade tvenne stora bålar. Från hvälfningen af hvarje ingång nedhängde en trearmad lampa, och på taket svajade den nordiska unionsfanan, omgifven af fanor med Uplands och Upsala stads vapen. Utanför, åt den stora slätten,

¹ Den tredje pelarraden har Berggren, förmodligen i tydlighetens intresse, uteslutit — det skulle med det perspektivet endast blifvit en skog av pelare.

Bild 2. Värddar och gäster hälsa varandra. Detalj av gouachen bild 1.

voro i en halvcirkel nedslagna ställningar för Nationernas fanor.¹ Ett stycke ifrån baracken, nedåt Bränneriet, nästan under de högvexta tallarne, var den stora sexan arrangerad. På kort afstånd från hvarandra stodo tretton festligt dukade bord, vederbörligen försedda med krokaner och vackra blommande

¹ De nationsfanor, som existerade 1843, voro, så vitt man vet, högst ett år gamla. Correspondenten omtalar 1843 den 3 maj: "Förtjensten af införandet utaf dessa vid de Tyska Universiteterna för hvarje 'Landsmannschaft' brukliga tecken tillhör Westgötha nation."

växter i krukor. Vid hvarje bord fungerade tvenne värdar. På något afstånd från borden voro på ställningar upplaggade tvenne med granris öfverhöljda öltunnor; framför desamma stodo med dukar täckta bord och på hvardera af dessa 15 silfverkannor och pokaler, ur hvilka ölet på gammalt svenskt sätt dracks."

Studentkåren avtågade från Odinslund stora slottsvägen till festplatsen, där värdarna såväl som ärkebiskopen och akademistaten redan infunnit sig. På slätten formerade de tretton fanorna ett led, och med direktionen i spetsen tågade så studentkåren fram, sjungande "Kung Carl den unge hjelte", vilket allt gav tåget "ett lika lysande som imponerande utseende". T. f. borgmästaren Hæger, som jämte värdarna gått kåren till mötes, hälsade denna välkommen, vilket besvarades med fanornas sänkande, varefter fanorna placerades i en halvcirkel i de nyssnämnda ställningarna. Talrika åskådare hade infunnit sig, även från landsbygden.

Efter intagen "sexa, särdeles rikelig och välarrangerad", kallade en ljudelig fanfar till glasen "i den stora dryckessalen". Tiden var inne att växla tal och skålar. Landshövdingen frih. R. F. von Kræmer föreslog skålen för konungen, kronprinsen, som var akademiens kansler, och det övriga konungahuset, en länsbokhållare Södermark skålen för prokanslern och akademistaten. Den senare skålen besvarades av prokanslern, som då var ärkebiskopen Carl Fredrik af Wingård, efterträdare till J. O. Wallin. Till de församlade utdelades därefter en dikt, författad av Julius Axel Kiellman-Göranson, produktiv roman- och novellförfattare och 1849 komminister i Västeråkers och Dalby församlingar utanför Uppsala.

Fabrikören C. F. Sundberg propounderade nu skålen för Uppsala studentkår, en skål, som besvarades av kårordföranden magister Arvid Sundberg, som tolkade studentkårens livliga erkänsla för detta vänskapsprov av Uppsala borgare och stadens och ortens invånare. Docenten W. Svedelius intog senare talarestolen och yttrade bl. a. enligt referat i tidningen Upsala: "Med stor, uppriktig aktning, med varm ungdomlig glädje, med djup och lefvande tacksamhet emottog den Akademiska ungdomen

inbjudningen till denna fest. Det är med verklig rörelse som Studentcorpsen förnimmer en offentlig försäkran, att den lyckats förvärfva sig aktning af det samhälle, inom hvilket den lefver. Det är Studentcorpsens allvarliga föresats, att denna aktning icke skall förspillas; ingen skall ångra, att han varit Upsala studenters vän. Det blifver en fosterländsk fest, när män af olika klasser mötas, lifvade af gemensam glädje, täflande i förtroende och inbördes aktning. Det var en tanke fordomdags, en rå och osann tanke, att hvar och en ville anse den klass han sjelf tillhörde för den bästa och knappt trodde sig äga pligter emot andra. Så långt hafva vi då hunnit i sann bildning, att denna tanke har dött bort. Man vet i våra dagar att alla lefnadsbanor, ehuru olika de må riktas, blott de bära till det gemensamma målet, fäderneslandets lycka och ära, äro alla lika viktiga, lika aktningsvärda." Talaren framförde därefter studentkårens tacksamhet och föreslog "en skål för Upsala Borgerskap, för stadens och ortens innevånares välgång".

Den föreslagna skålen besvarades av landshövdingen. Därefter höllos andra tal, bl. a. för stadens damer av doc. Petersson¹ och för studenternas föräldrar och anhöriga av källarmästare Felldin. "De senare talen", skriver referenten i Upsala, "hördes dock ej mycket; ty nu ökades hvimlet, studenterna svärmade i glädje och ungdomsyra; förtroligt blandade de sig i borgarnes krets och en förtrolighet utan skryt och skrymtan uppstod, som för den lugne betraktaren — den nemligen som ville förstå ungdomen och äfven meningen med festen — egde en djup betydelse. Det låg nemligen ett djupt allvar på botten af denna stormande ömsesidiga glädje. Vid mörkrets inbrytande tändes lamporna, som nedhängde från barackens hvalvbågar och 50 brinnande tjärtunnor, uppställde på en rät linea uteder fältet, upplyste platsen, folkhvimlet och glädjen inom den ståtliga tempelbyggnaden, där samhällets mest skilda platser tycktes sluta

¹ Enligt Svedelius var denne P. J. Petersson "en poetisk natur och glad i sällskapslivet". Det var han, som vid det första skandinaviska studentmötet 1843 var uppsalastudenternas talesman. Den ovan omtalade Arvid Sundberg (gotlänning, s. m. lektor i Visby) var den nya kårens första ordförande.

ett fast förbrödringsförbund. Äldre och yngre omfamnande hvarandra, borgare och student voro e t t (vi hoppas längre än för qvällen). Ett är sannt: festen var i alla afseenden rik, storartad, lyckad och dess djupa betydelse, äfvensom minnet deraf, öfverlefvat dagen."

Att borgarna vid denna originella kärleksmåltid icke knusslat på de materiella hävorna, framgår ganska påtagligt af följande notis i samma tidning den 25 maj: "Vid den stora Vårfesten å Polacksbacken den 22 dennes var serveringen så rikelig, att öfverskottet medgaf en opåräknad utsträckning af festens glädje äfven till stadens mest behöfvande. Sedan bestyrelsens ledamöter af enskilda tillgångar bekostat bröd, gryn med mera dylikt, som erfordrades och deras fruar sjelfva ombesörjt tillredningen, serverades i går ordentlig middag å stadens Gubb- och Enkehus för alla dervarande personer i bestyrelsens närvaro, hvilken äfven sjelf utdelade middag på stadens allmänna samt äfven akademiens Fattighus till alla Fattighjon, som derifrån erhålla dagligt understöd, samt på Barnhuset i Lancaster-skolans lokal för dervarande vanvårdade barn, och på Slotts-häktet för alla dervarande fångar, inalles till antalet af ungefär 300 personer."

Låt oss nu återgå till vår gouache!

E. A. Berggren har tydligen valt för sin framställning det ögonblick, då gästerna ute på festplatsen hälsas välkomna av värdarna: till höger bakom de tretton i en vid halvcirkel placerade nationsfanorna studentkåren med ärkebiskop af Wingård, kårens ordförande magister Sundberg samt docenterna Svedelius och Petersson i täten, till vänster därom en grupp representeranter för "Upsala borgare samt stadens och ortens invånare" med landshövding v. Kræmer, t. f. borgmästare Hæger och fabrikör Sundberg i spetsen. Tyvärr framgår ej tydligt, om studenterna bära vit studentmössa. Men tydligt framgår, att fanbärarna äro klädda i hög svart hatt. Om man tar för givet, att dessa fanbärare voro studenter, skulle därav framgå, att den vita mössan, som lanserats några år tidigare i samband med de skandinaviska studentmötena, ännu 1849 ej slagit helt

igenom.¹ Själva studentkåren såsom organiserad sammanslutning var ju också alldeles ny: Uppsala studentkår hade efter flera års planläggning i mars 1849 fått sina första stadgar.

Vem var manne denne ganska talangfulle E. A. Berggren, som tog sig före att i färger återge ett ögonblick av förbrödringsakten? Finns originalet kanske kvar? I Uppsala? Och vem gjorde två år senare den kopia, som kom att deltaga i Nordiska museets sommarutställning 1944? Varför gjordes den, och vilka öden har den haft? Allt frågor, som vi för tillfället måste lämna obesvarade.

Correspondentens festreferat avslutades med en förmodan, att "minnet af denna vackra fest, troligen den första af detta slag som någonsin ägt rum vid ett Universitet, skall utan tvifvel blifva ett av de angenämaste hågkomster från Akademielifvet, dem ynglingen en gång skall föra med ut i verlden". Många direkta spår tycks visserligen denna majfest ej ha lämnat efter sig. En av värdarna, v. Kræmer, och en av gästerna, Svedelius, båda i främsta ledet, ha på tryck utgivit sina minnen — ingendera författaren ägnar emellertid ett ord åt minnet av denna majfest. Lever minnet av den i något av de tretton nationernas protokoll? Pressens referat och Berggrens gouache tycks vara det enda till oss nådda eko av uppsalaborgarnas försök att liksom "lägga bort titlarna" med stadens andra sociala huvudgrupp studenterna, vilket tog sig ett så rörande uttryck i festen på Polacksbacken den 22 maj 1849.

Men ändå — borgerskapets invitation blev kanske något mer än en vacker gest. Den utgjorde säkerligen ett litet steg på vägen mot den "sociala republik", mot den förbrödring, som åsyftades. "En skarpare gränsskillnad än nu (1879) fanns långt fram på 30-, ja ännu på 40-talet mellan befolkningens s. k. klasser i Upsala. En viss kastanda var märkbar", säger Rudolf

¹ Angående studentmössans uppkomst och utseende se B. Thordeman: Studentmössan 100 år (under strecket i Svenska Dagbladet den 11 april 1944) samt J. Sundblad: Upsalalif, 1884, s. 292. — Enligt K. Pettersson: Södermanlands-Nerikes nations fanor, 1927, s. 4, kom studentmössan "i bruk 1843 eller 1845".

Hjärne. "Något närmande inom sällskapskretsar till borgarne och deras familjer förekom ej." Att hatet mellan studenter och gesäller var dödligt, omtalar Svenska Biet i oktober 1841; våldsamma uppträden förekommo också dem emellan gång efter annan. Belysande är även den uppsats, signerad F., som hösten 1846 lästes i tidningen Upsala: "Bidrag till Bracchidernas Naturalhistoria. Ur Menniskoslägtets Fauna." Författaren går med satir och hätskhet till storms mot den handlande borgarklassen. "Med Bracchiderna menas de djur, som — helst lefva i salubodar, magasin och kontor. De igenkännas för sin dumhet i allt annat än det, som sammanhänger med deras instinkt, för sin uppblåsthet och för en förening af kalkonens högmod och björnens roflystnad. De ha fått sitt namn af Bracha, som i det gamla språket betyder skinnbyxor, emedan de troligen i äldre tider begagnade en dylik benbeklädnad. — Kains efterkommande äro alla köpmän eller Bracchider. — Apollo har icke tagit Bracchiderna i något särdeles hägn, utan Mercurius. — Litteratur, vetenskap och konst äro för dem ett okänt Afrika. — Det ges Bracchinnor, som ej äro bättre än deras män — kacklande höns i linong och siden." Det hade varit intressant att få veta, om även den intellektuellt något yverborne F. nåddes av borgerskapets inbjudan 1849. Vid tiden för Svedelius uppbrott från Uppsala 1856 var emellertid stämningen samhällsgrupperna emellan en helt annan: "Den gamla illviljan, som fordom hade funnits mellan Upsala borgerskap och Upsala akademi var väl länge sedan försvunnen; det hade blifvit vanligt, att ledamöter af borgerskapet deltog i allmänna studentfester." Och då Svedelius vid samma tillfälle blifvit bekransad vid ett sommarmöte, som "Bildningsanstalten", en bildningscirkel av hantverkarlärningar, höll ute vid Eklundshof, gör han reflexionen, att det väl förut knappt hänt, att en akademiker fått röna en dylik välvilja "inom den borgerskapliga kretsen". Till denna förändring hade säkerligen också borgarnas majfest 1849 i sin mån bidragit.

Formen för denna fest — den granklädda baracken m. m. —

varifrån hade borgarna hämtat denna? Var den helt ny för deras gäster?

”Jag stod en morgon på Polacksbacken
Just der han stod den der Majbaracken”

sjöng 1845 sedermera biskopen A. Th. Strömberg. Men vi kunna gå ännu något längre tillbaka i tiden.

Intresset för valborgsmässofirandet hade under 1830-talet överflyttats på första maj-firandet. En och annan nation tågade första maj på e. m. ut till Eklundshof (Hofvet) — det lär ha skett första gången 1836 eller 1837. Det lilla värdshuset blev emellertid med den stigande tillströmningen för trångt. 1842 var första året, som studenterna första maj i större mängd voro samlade på Eklundshofsslätten, där bänkar och bord tillfälligt uppslagits. Åtminstone ”Philosophiæ-Candidaterna” hade detta år en egen ”barack”. 1843 intogo 13 nationer förfriskningar dels i värdshuset, dels i särskilda för tillfället för olika nationer på Polacksbacken uppförda tält och granrisklädda baracker, där man mottog varandras övliga påhälsningar. På kvällen tändes kring barackerna marschaller och mitt på slätten tjärtunnor och riseldar. Första maj 1845 firades med den första allmänna karnevalen på Eklundshofsslätten: ej mindre än 11 baracker täckta med granris restes och framför dem en på alla sidor öppen stor rotunda eller paviljong med granristäckt tak ”i kinesisk stil”, i vilken hela studentkåren skulle samlas kring bålarna vid skenet av ”färgade lampor”, sedan nationerna ”sexat” var och en hos sig. 1846, 47 och även 49 hade flera nationer uppfört egna förstamaj-baracker (1848 inställdes festligheterna med anledning av dansk-tyska kriget). Flertalet av gästerna vid borgerskapets fest den 22 maj 1849 hade således senast i samma månad tillbragt glada timmar på Polacksbacken, då i och kring baracker, som de ”till största delen byggt och flätat med egna händer, och som, i sin nordiskt torftiga stil något erinrande om våra fornnordiska gudatempel, skulle för en vårafton bli ungdomsglädjens, skämtets och den smäckra vingudens helgedomar”.

Som regn och blåst — ja, snö — flera gånger lagt sordin på majfesten, flyttades denna från och med 1851 fram till den 13 maj med motivering, att denna dag enligt gamla stilen var den första maj. Också tidigare hade väl hänt såsom det berättas från 1853 års fest: "I våreldarnas och blossens lågor uppgick äfven ett och annat af de uppförda Bacchitemplen." Sedan karnevalen 1855 gått av stapeln ute på Polacksbacken, tycks militären alltmer tagit slätten i besittning, och studenterna fingo nöja sig med sina nationssalar och Eklundshof. 1861 och följande åren firades 13 maj-festen i Botaniska trädgården — nu hade man också att räkna med det nya Flustret. Men man kunde ej glömma Polacksbacken och ville liksom ta ett ståtligt farväl av denna ypperliga tummelplats och dess civila barackväsen. Detta skedde den 12 maj 1865. I förlustelseläget därute med dess nationsbaracker i en vidsträckt halvcirkel och en stor gemensam-granrisrotunda vimlade det av cirka 1.000 kostymerade figurer. I den tryckta skildringen kallas festen "den mest lysande Upsala någonsin skådat".

Berggrens tavla ger oss en välkommen bild från en tilldragelse, som intar sin bestämda plats i uppsalastudenternas historia: dels i historien om studenternas medborgerliga förhållanden, dels i historien om formerna för studenternas festligheter.

K Ä L L O R: C. J. Bergman, Upsala och dess nejder, 1843; R. Hjärne, Från det förflutna och det närvarande. I. Teckningar från Upsala akademi på 1830 och 40-talen, 1879; J. Sundblad, Upsalalif, 1884; J. E. Sundvallson, Studenternas Majkarneval i Upsala, 1849; W. E. Svedelius, Anteckningar ur mitt förflutna lif, 1889—90; O. Sylwan, Fyrtioalets student, 1914; A. Hj. Uggle i Minnesskrift vid Upsala studentkårs sjuttiofemårsjubileum, 1924 (sid. 34 not 2 sammanslås felaktigt borgerskapets värfest 1849 med samma års ordinarie majkarneval). — Tidningar: Aftonbladet 1849; Stockholms Figaro 1845; Svenska Biet okt., nov. och dec. 1841 (Stunder bland studenter. Ur Jöns Rönnqvists Memoirer); Upsala; Correspondenten (Uppsala).